

The Gleaner

Vol 19 (1993)

In Memoriam of C. Th. Dimaras

Νεολογισμοί στην “Πολιτική σχέδη”

Δημήτρης Γ. Αποστολόπουλος

doi: [10.12681/er.275](https://doi.org/10.12681/er.275)

To cite this article:

Αποστολόπουλος Δ. Γ. (1993). Νεολογισμοί στην “Πολιτική σχέδη”. *The Gleaner*, 19, 332–334.
<https://doi.org/10.12681/er.275>

κῶν) καὶ ὄχι στὸν λόγιον καὶ διάσημον πατέρα του. Παραχώρηση ἕμως πού εὐκολα μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Χρῦσανθος ἤθελε νὰ προβάλλει τὴν παιδεία τοῦ μαθητῆ του πού, τὸ 1722, ἦταν βοεβόδας τῆς Βλαχίας.

Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΝΕΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ “ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΧΕΔΗ”

ΣΤΟ ΕΡΓΟ “ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΧΕΔΗ” πού, γραμμένο μὲ τὸ χέρι τοῦ Σέργιου Μακραιῦ τοῦ Δεκέμβριου τοῦ 1768, παραδίδεται στὸν χειρόγραφο κώδικα 651 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στὴν Κωνσταντινούπολη¹ ἐντόπισα ὀκτὼ νεολογισμούς. Τὸ ἔργο δὲν ἔχει ἐκδοθεῖ, ἔτσι ὁ Στέφανος Κουμανούδης, ὁ ὁποῖος κατέγραψε τὸν 19ο αἰῶνα νεολογισμούς (ὑπὸ τῶν λογίων πλασθέ[ντας] ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι τῶν καθ’ ἡμᾶς χρόνων) ἀντλώντας ὕλικό ἀπὸ δημοσιευμένα κείμενα, δὲν χρησιμοποίησε τὴν ἀνεκδοτὴ «Πολιτικὴ σχέδη».² Ἡ καταγραφή ὠστόσο τῶν νεολογισμῶν πού περιέχονται καὶ χρήσιμη καθ’αυτὴ εἶναι, καὶ θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ γνωρίσουμε καλύτερα ἕνα ἔργο πού ἔχει μείνει ὡς σήμερα ἀθησαύριστο.

Ὁ τρόπος πού παρουσιάζω τοὺς νεολογισμούς εἶναι ὁ ἀκόλουθος: δίνω ὀλόκληρο τὸ σχετικὸ χωρίο καὶ τονίζω μὲ ἀραίωση τὴ λέξη πού ἐνδιαφέρει. Στὴ συνέχεια σημειῶνω προγενέστερες ἀναγραφές τῆς.

α' Τῆ δὲ ἡλικία, περὶ τοὺς λόγους οἱ μὲν νέοι φαίνονται πρόχειροι, εὐπιστοι... Οἱ δὲ προβεβηκότες, ἀμφισβητοῦντες, ὁ π ο δ ι σ τ ἄ ζ ο ν τ ε ς, ταχύποποι... Οἱ δὲ μέσοι κατ' ἄμφω, ἀλλ' ὡς μηδὲν ἄγαν τὰ πλεῖστα.

Τούτων γοῦν ἀπάντων ἐπιλογιζομένων συμβάλλοι ἂν τις ὡς ἔχει τὰ λεγόμενα καὶ ἐκ τῶν λόγων αὐτῶν, διασκοπῶν καὶ π ρ ο σ ε π ι δ ι α γ ι ν ὶ σ κ ω ν καὶ τὰς τῶν εἰρημένων συνεμπτώσεις καὶ κατ' ἀλλήλων ἀ ν τ ι π ε ρ ι π τ ὶ σ ε ι ς καὶ ἐξωθήσεις, οὕτω γὰρ εἰ μὴ τὸ ἀκριβές, τὸ εἰκὸς μέντοι ὑπολάβοι.³

Τὸ ρῆμα «ὑποδιστάζω» εἶναι νεολογισμός· ὁ Κουμανούδης ἔχει καταγράψει τὸ οὐσιαστικὸ «ὑποδισταγμός» ὡς προερχόμενο ἀπὸ τὴ Λογικὴ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως. Στὸ ἴδιο ὠστόσο κείμενο πού ἐκδόθηκε στὴ Λιψία τὸ 1766 ὑπάρχει καὶ τὸ ρῆμα «ὑποδιστάζω» πού διέφυγε τῆς προσοχῆς τοῦ Κουμανούδη.⁴

1. Βλ. πρόχειρα Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, «Ἐνα δοκίμιον Πολιτικῆς τοῦ 1768», *Τὰ Ἱστορικά* 7 (1990), σ. 12-13, 113.

2. Στ. Α. Κουμανούδης, *Συναγωγή νέων λέξεων*, Ἀθήνα 1900· ἀνατύπωση μὲ προλεγόμενα Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἀθήνα 1980.

3. ΜΠΤ 651, σ. 521-522.

4. Εὐγένιος Βουλγάρης, *Ἡ Λογικὴ ἐκ παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων συγγραμμάτων*, Λιψία 1766, σ. 319.

Τὸ ρῆμα «προσεπιδιαγινώσκω», στήν τριπρόθετη μορφή του εἶναι καὶ αὐτὸ νεολογισμὸς γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν γνωρίζουμε προγενέστερη χρῆση του. Ἀντίθετα τὸ οὐσιαστικὸ «ἀντιπερίπτωσης», νεολογισμὸς καὶ αὐτό, ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη στήν ἐντυπη ἐκδοση τῆς *Λογικῆς* του τρεῖς τουλάχιστον φορές.⁵

β' *Οὕτω δὴ ἐφ' ἐκάστου τῶν κοινῆ λεγομένων ἢ τε προσοχῆς ἀνάγκη ἐμφαίνεται, καὶ ἢ μετ' ἀκριβοῦς ἐπιστάσις κατανοήσις τοῖς περὶ τὰς κρίσεις εὐθυβολεῖν ἐλομένης ἐ ν α π α ι τ ε ῖ τ α ι.*⁶

Τὸ ρῆμα «ἐναπαιτοῦμαι» εἶναι νεολογισμὸς· ὁ Κουμανούδης ἔχει προσγράψει τὸν τύπο «ἐναπαιτεῖσθαι» στὸν Εὐγένιο Βούλγαρη —χωρὶς ὡστόσο νὰ κατορθώσω νὰ ἐντοπίσω σὲ ποῦ ἔργο τοῦ Βούλγαρη χρησιμοποιεῖται.

γ' *Οἱ μὲν οὖν ἐπιχειρηματικοί, καὶ πρόχειροι, καὶ διακεχνημένοι ἐν τῷ ὀμιλεῖν, ἢ' ὡς ἐκ τῶν λόγων ταῦτα διαγινώμεν, εὐφρεῖς μὲν δοκοῦσιν ἀλλ' ἐπιπολαιογνώμονες, διὸ εὐαπάτητοι μὲν καὶ περὶ τὰ σφίσι σπουδαζόμενα εὐκατάφοροι, πιθανοὶ δὲ τὰ πολλά, ἀλλ' οὐκ ἀληθεῖς, ὡς τοῦ δυνατοῦ καὶ εἰκότος μᾶλλον, ἢ τοῦ ὄντος καὶ ἀκριβοῦς ἐπιτυχι-κοί...⁷*

Τὸ οὐσιαστικὸ «ἐπιπολαιογνώμων» εἶναι νεολογισμὸς τὸν ὁποῖο ὁ Κουμανούδης ἔχει προσγράψει στὸν Εὐγένιο Βούλγαρη⁸ καὶ ἔχει σημειώσει μία ἀκόμη χρῆση τοῦ ὅρου στὸ περιοδικὸ *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος* στὸν τόμο τοῦ 1816. Στὴ *Λογικὴ* ὅμως τοῦ Εὐγενίου ὑπάρχει καὶ τὸ ἐπίθετο «ἐπιτυχι-κός»,⁹ νεολογισμὸς ποὺ χρησιμοποιεῖται καὶ στήν «Πολιτικὴ σχέδη».

δ' *Αἶτε γὰρ ἀήθεις καὶ ὑπέρομετροι δασμοφοροῖαι, καὶ ὁ χλοταλαίπωμα, καὶ τῶν ἐθάδων χορηγιῶν, καὶ τακτῶν προσόδων παρὰ πολὺ ἐλαττώσεις, καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ βία καὶ καταδυναστεύσεις ἀπανθιδιάζων τὸν ὄχλον ποιούσι, καὶ κατεξανίστασθαι ἐρεθίζουσιν.¹⁰*

Τὸ οὐσιαστικὸ «ὄχλοταλαιπωρία» εἶναι νεολογισμὸς καὶ δὲν γνωρίζουμε προγενέστερη χρῆση του. Τέλος,

ε' *Ἐν τοιαύτῃ δὲ σκοτομήνῃ οὐδὲν ἀπεικὸς καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν πολλὰ φάσματα καὶ δείματα ἐπιδείκνυσθαι, καὶ ὑπηχίματα ὑποβάλλεσθαι, ὅτε αὐτοῖς, καὶ ὅπως λυσιμαχεῖ.¹¹*

Τὸ οὐσιαστικὸ «ὑπήχημα» εἶναι καὶ αὐτὸ νεολογισμὸς τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζουμε προγενέστερη χρῆση.

Ἀνακεφαλαίων· ὀκτώ νεολογισμοὶ ἐντοπίστηκαν στήν «Πολιτικὴ σχέδη»: ἀντιπερίπτωσης, ἐναπαιτοῦμαι, ἐπιπολαιογνώμων, ἐπιτυχικός, ὄχλοταλαιπωρία, προσεπιδιαγινώσκω, ὑπήχημα καὶ ὑποδιστάζω.

Ἀπὸ τοὺς ὀκτὼ αὐτοὺς νεολογισμοὺς οἱ πέντε ἔχουν προσγραφεῖ στὸν Εὐγένιο Βούλγαρη. Τὸ γεγονός αὐτό, ἀπὸ μόνο του, δὲν δημιουργεῖ κά-

5. Εὐγ. Βούλγαρης, *Ἡ Λογικὴ...*, σ. 62, 271, 321.

6. ΜΠΤ 651, σ. 513.

7. ΜΠΤ 651, σ. 514.

8. *Ἡ Λογικὴ...*, σ. 315.

9. *Ἡ Λογικὴ...*, σ. 135 κ.ε., 315, 316.

10. ΜΠΤ 651, σ. 501.

11. ΜΠΤ 651, σ. 512.

ποιο πρόβλημα για τή σύνδεση τῆς («Πολιτικῆς σχέδης») με τὸν Σέργιο Μακραιοῦ, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Μακραιοῦς ὑπῆρξε μαθητῆς τοῦ Βούλγαρη στὴν Ἀθωνιάδα καὶ ἀποτελεῖ ἐνδειξη θαυμασμοῦ καὶ πίστεως ἀπὸ μέρους τῶν μαθητῶν ἢ υἱοθέτηση τῶν «ἰδιοτυπιῶν» τοῦ δασκάλου τους.

Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΟΡΑΗ "ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΔΟΣ" Α. ΕΚΔΟΤΙΚΑ - ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΑ

ΟΤΑΝ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΚΑΙΡΟ ἡ κυρία Veneau, μεταφράστρια πρόσφατα στὰ γαλλικὰ τοῦ Παπα Τρέχα, μοῦ ἔθεσε τὸ ἐρώτημα γιατί ὁ Κοραῆς ἐξέδωσε τὴ Ραψωδία Α τῆς Ἰλιάδας με χρονολογία 1811, ἐνῶ εἶναι ὀλοφάνερο ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του ὅτι ὁ πρῶτος αὐτὸς τόμος τοῦ Ὀμήρου δημοσιεύθηκε τὸ 1812, με αἰφνιδίασε. Στὴν κοραϊκὴ βιβλιογραφία, ὅσο θυμόμουν καὶ ὅσο μπόρεσα στὴ συνέχεια νὰ διαπιστώσω, κανεὶς δὲν εἶχε ἀμφισβητήσει τὸ ἔτος ἐκδόσεως του καὶ κανεὶς συνεπῶς δὲν εἶχε ἀναρωτηθεῖ γιὰ ποῦ λόγῳ ὁ Κοραῆς προχρονολόγησε τὴν ἐκδοση. Πρῶτῃ ἡ κυρία Veneau ἐντόπισε τὸν ἀναχρονισμὸ καὶ ἦταν ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ παρατήρηση ποῦ τῆς δημιούργησε τὴν δυσεξήγητῃ ἀπορία. Τί θὰ μπορούσε ἀραγε νὰ εἶχε συμβεῖ; Μήπως τὸ τύπωμα τῆς Ραψωδίας εἶχε τελειώσει ἀπὸ τὸ 1811 καὶ μέχρι νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἐκδοτικὰ τὸ βιβλίο πρόλαβε τὸν Κοραῆ ὁ ἐπόμενος χρόνος, τὸ 1812; Μιὰ τέτοια ἐκδοχὴ ἔπρεπε νὰ ἀποκλειστεῖ. Παρὰ τὴ σχετικὴ μυστικότητα ποῦ τήρησε ὁ Κοραῆς ὡς πρὸς τὴν πορεία προετοιμασίας καὶ δημοσίευσσης τοῦ ἔργου, τὰ πράγματα ἦταν σαφῆ: μετὰ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1811, ὅποτε συνέλαβε τὴν ἰδέα νὰ ἐκδώσει, με τὸν τρόπο ποῦ τελικὰ τὸ πραγματοποιήσε, τὸν Ὀμηρο,¹ μόλις τὸν Μάρτιο καὶ σαφέστερα τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1812 ἀνακοίνωνε στὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου τὴν πρόοδο τῆς ἐκτύπωσης,² τοῦ ἔστειλε μάλιστα, ὅπως τὸ συνήθιζε, τυπωμένα τὰ Προλεγόμενα.³ Τὸν Μάιο δὲν εἶχε ἀκόμη περατωθεῖ ἡ ἐκδοση,⁴ κάτι ὅμως ποῦ θὰ συμβεῖ μέσα στὸν ἐπόμενο μῆνα, τὸ πολὺ ὡς στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου.⁵ Ὡστε ὁ πραγματικὸς χρόνος ἐκδόσεως καὶ κυκλοφορίας τῆς Ραψωδίας Α εἶναι ἀναμφισβήτητα τὸ 1812.

Τότε, λοιπόν, γιατί ἐμφανίζεται νὰ ἔχει δημοσιευθεῖ τὸ 1811; Μήπως, ἀραγε, ἀπασχολοῦσε τὸν Κοραῆ τὸ ζήτημα τῆς κανονικότητος στὸν ἐκδο-

1. Ἄδαμ. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, ἐκδ. Ο.Μ.Ε.Δ., τ. Γ', Ἀθήνα 1979, σ. 135.

2. *Ο.π.*, σ. 193, 197.

3. *Ο.π.*, σ. 204. Ἡ ἡμερομηνία 5 Ἀπριλίου 1812 ποῦ ἀναγράφεται στὸ γράμμα τοῦ Κοραῆ ὡς ἡμερομηνία τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλ. Βασιλείου, με τὴν ὁποία ὁ τελευταῖος τοῦ γνωστοποιῶσε τὴν παραλαβὴ τῶν Προλεγομένων, εἶναι ἀμάρτημα τῆς γραφίδας τοῦ Κοραῆ καὶ πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ 5 Μαῖου.

4. *Ο.π.*, σ. 204.

5. *Ο.π.*, σ. 205, 213.